

Anka Ranić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

IZGRADNJA ZBIRKE ARHIVSKE KNJIŽNICE

UDK 025.2:930.25

Pregledni rad

Izgradnja zbirke arhivske knjižnice uvjetovana je funkcionalnim položajem arhivske ustanove u zajednici koja je osniva. Njezina struktura izravno je određena zadaćama arhiva na prikupljanju, zaštiti, sređivanju i davanju na uporabu arhivskoga gradiva. Načela izgradnje i oblikovanja zbirke, odnosno odabir vrste građe i zastupljenost pojedinih znanstvenih i stručnih područja koja se u nju uključuju, izvodimo iz njezina glavnoga zadatka da osigura informacijsku potporu arhivu u izvršavanju njegovih osnovnih funkcija. Korisnička zajednica, sastavljena od arhivista i istraživača, ponajprije je zainteresirana za sadržaje koji joj omogućuju upoznavanje stvaratelja arhivskoga gradiva na normativnoj i stvarnoj razini te općega konteksta u kojem je on djelovao, a arhivisti još i posebno za arhivističku literaturu u funkciji stručne naobrazbe i razrješavanja problema sređivanja gradiva. Kako se to reflektira na politiku izgradnje zbirke, koje sve probleme izaziva i koji još čimbenici utječu na sadašnje stanje arhivskih knjižnica, izlažemo u ovom radu.

Ključne riječi: arhiv, arhivska knjižnica, izgradnja knjižnične zbirke, vrjednovanje knjižnične građe, nabavna politika u knjižnici, RLG model

Uvod

O arhivskim se knjižnicama malo zna. Rasprave o njima na stručnim skupovima ili u arhivističkim i bibliotekarskim časopisima vrlo su rijetke.¹ Vrijednost njihovih zbirki širokoj javnosti uglavnom nije poznata. Opravdanja za to ne nalazimo, pogotovo kad se zna da imaju dugu tradiciju (jedne su od najstarijih specijalnih knjižnica na ovim prostorima)² i da se pojavljuju u svim javnim arhivskim ustanovama.

Svrha je ovoga rada dati kratki pregled nastanka sadašnjih zbirki arhivskih knjižnica, jer upravo taj proces nastanka ilustrira sve specifične probleme s kojima se knjižnice u arhivima susreću. Analizirajući aktualno stanje neminovno se dotičemo niza propusta u dosadašnjim, a dijelom i sadašnjim, akvizicijskim politikama te definiramo

¹ Vidi: *Arhivske biblioteke kao dio informacionog sistema, s analizom stanja biblioteka u arhivima SFRJ*. Arhivist, 30, 1(1980), *Archives libraries*. Atlanti, 10, 2(2000) i *Le biblioteche d'archivio : atti della giornata di studi*, Roma, 24 febbraio 1999 / a cura di Serena Dainatto. Roma : Ministero per i beni e la attività culturali, 2001.

² Knjižnica Hrvatskoga državnog arhiva nastala je još 1853. O tom više vidi na adresi <http://arhiv.hr/hr/fs-ovi/knjižnica.htm>. (1. VI. 2005.)

načela i postupke vrjednovanja zbirke i smjernice za njihovu daljnju izgradnju. Zalažemo se, na kraju, za stručni i profesionalni pristup izgradnji zbirke kako bi se konačno prestalo sa stihijskim radom i voluntarizmom, a arhivske knjižnice – iz golemih ljuštura sazdanih od preuzetih knjižnica propalih ili ukinutih institucija, nepotrebnih otkupa i neželjenih poklona – izronile kao prepoznatljive i svoje uloge svjesne informacijske okosnice arhivskih ustanova.

Arhivi

Javni se arhivi osnivaju na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Zadatak im je trajno čuvanje, zaštita, stručna obrada i davanje na uporabu javnoga arhivskoga gradiva.³ Struktura fondova nekoga arhiva izravno ovisi o upravno-političkoj razini zajednice u kojoj djeluje i u određenom je povijesnom razdoblju najvjerniji izraz života i rada u njoj. Najveći broj dokumenata koji se čuva u arhivima odnosi se na djelatnost tijela državne vlasti, upravnih organa i organizacija različitih razina, sudova, gospodarskih subjekata, javnih ustanova te obitelji i pojedinaca koji su u javnom životu pojedine zajednice imali važnu ulogu. Njihova uporaba u funkciji je dokaznoga sredstva građanima kao »svjedočanstvo pravnih i drugih relevantnih životnih činjenica«⁴ i povijesnoga izvora za znanstvena istraživanja.

Arhivske knjižnice

Knjižnice u arhivima nastaju i razvijaju se usporedno s arhivskim ustanovama. Isprva kao male priručne zbirke službenih propisa i općih priručnika, a potom kao organizacijske jedinice u sastavu arhiva s manje-više precizno utvrđenim funkcijama, pravilima o načinu poslovanja i sl. S obzirom da su organizacijski i funkcionalno u sastavu ustanove osnivača ulaze u red specijalnih knjižnica,⁵ kojih je glavni zadatak »nabavljati, organizirati i stvarati uvjete za pristup informacijama i znanju, ponajprije za promicanje ciljeva svog osnivača«.⁶ Dobrobit osnivača (private advantage)⁷ prepoznaje se kao razlog postojanja i osnovna svrha djelovanja. Organizacije koje ih osnivaju očekuju da će one pridonositi njihovu napretku i višestruko im vratiti sredstva koja u njih ulažu. No povrat ne mora uvijek biti financijski, on se može vrjednovati i kao prestiž, djelotvornije poslovanje ili pak zadovoljstvo korisnika. Ovo naročito vrijedi za neprofitne organizacije. Arhivi su jedne od njih.

Nastanak zbirke i njihova osnovna struktura

Nastanak jedne arhivske knjižnice rijetko se veže uz neki točan datum ili posebnu odluku. On se zbiva spontano i kroz duže razdoblje, a izraz je postupnoga sazrijevanja potrebe arhivskih djelatnika za izgradnjom specijalizirane knjižnične zbirke koja im omogućuje kontinuirani dotok informacija nužnih za izvršavanje njihovih poslova na sređivanju arhivskih fondova i zbirke, vrjednovanju i izlučivanju arhivskoga gradiva te obradi i posredovanju informacija o gradivu neposredno ili preko odgovarajućih obavijesnih pomagala. U istoj se zbirci stvaraju uvjeti i korisnicima istraživačima da

³ *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*. Narodne novine br. 105/1997. Čl. 3.

⁴ Stulli, B.: *Arhivistika i arhivska služba : studije i prilozi*. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1997., str. 351.

⁵ *Hrvatski standardi za specijalne knjižnice*, Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske, br. 5/1993.

⁶ Kunštek, D.: *Specijalne knjižnice / informacijski centri u svijetu tranzicije*. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 40, 1–2(1997), str. 107.

⁷ Ashworth, W.: *Special librarianship*. London : C. Bingley; Munich; New York ; Paris : KG Saur, 1979., str. 3.

uvidom u relevantnu literaturu osiguraju brz i učinkovit hod kroz to gradivo, razumijevanje uloge i značenja stvaratelja gradiva u konkretnom upravnom i političkom sustavu te općega konteksta nastanka gradiva u određenom povijesnom razdoblju. Knjižnica, dakle, mora zadovoljiti potrebe i unutarnjih i vanjskih korisnika bez obzira na to što se one dijelom podudaraju, a dijelom razilaze. Podudaraju se na stručnim i znanstvenim područjima koja se odnose na različite aspekte rada na arhivskom gradivu, a razilaze na području vezanom za edukaciju i osposobljavanje arhivskih djelatnika i razvoj arhivistike kao zasebne discipline. Pokušaji pojedinih arhivskih uprava da arhivske knjižnice definiraju i izgrade kao isključivo arhivističke zbirke, a da se zadovoljavanje potreba istraživača preusmjeri na opće knjižnice, nisu uspjele i zadržan je dvojni princip gradnje zbirke. Za ovakav pristup ima više uporišta i u praktičnom životu i u teoriji. Prvo, potreba za literaturom proizlazi iz samoga rada na arhivskom gradivu i vrlo je nepraktično prekidati rad na gradivu da bi se konzultirala literatura na nekom drugom mjestu. Drugo, opće knjižnice ne mogu tako temeljito izgraditi zbirku za specifične potrebe arhivskih istraživača, a isto tako ne mogu ni dovoljno temeljito obraditi informacije koje su njima relevantne. Potreba za brzom uslugom na licu mjesta i specifičnom, a ponekad i ekskluzivnom, knjižničnom informacijom nije nikakva novost niti posebnost arhivske knjižnice. Na tim osnovama zasniva se rad i u drugim specijalnim knjižnicama.⁸

Prva knjižnična građa koja se u arhivima pojavljuje veže se za razna izdanja zakonskih propisa i pravno-povijesne priručnike, opća povijesna djela te djela iz pomoćnih povijesnih znanosti, gdje je do nedavno svrstavana i arhivistika. Postupno zbirke uključuju djela iz srodnih humanističkih i društvenih disciplina koja obrađuju pojedine segmente života i rada okruženja u kojem arhiv djeluje, sadrže podatke o pojedinim događajima i osobama iz nacionalne i lokalne povijesti. Posebna pozornost pridaje se tiskanim povijesnim izvorima, općim referentnim djelima i specifičnim izdanjima upravnih organa i organizacija te gospodarskih i drugih subjekata koji djeluju na tom području, kao što su upravni, crkveni i vojni shematizmi, statistička izvješća, razni kalendari, imenici, vodiči, spomenice i sl. S obzirom na vrstu građe zastupljene su knjige, časopisi, novine i službene publikacije.

Gradnja zbirki veže se za arhive i arhivsko gradivo i postupno se mijenja jer se mijenja struktura arhivskoga gradiva, djelatnost arhiva i razvoj arhivistike. Nove djelatnosti koje arhivi razvijaju nalaze svoj odraz i u strukturi njihovih knjižničnih zbirki. Za ilustraciju navedimo literaturu vezanu za zaštitu arhivskoga gradiva, mikrofilmiranje, film, fotografiju te literaturu s područja informacijskih znanosti, gdje je arhivistika našla svoje mjesto u zadnjim desetljećima 20. stoljeća.

Mada arhivistička literatura u brojčanom pogledu ne zauzima najveće mjesto u arhivskim knjižnicama, arhivistika se drži vodećom disciplinom i najcjelovitije se razvija. Nabavljaju se sve vrste građe i na svim svjetskim jezicima. U Hrvatskoj je, na primjer, najveća zbirka arhivističke literature u Hrvatskom državnom arhivu. Ona sadržava teorijska djela iz arhivistike i povijesti arhivistike, objavljene standarde arhivističkih postupaka i smjernica za izvršavanje temeljnih arhivskih funkcija, zbornike s arhivističkih savjetovanja, kongresa i konferencija na domaćoj i međunarodnoj razini, priručnike za osposobljavanje arhivista, tiskana obavijesna pomagala domaćih i stranih arhiva, djela o pojedinim arhivskim fondovima, kataloge arhivskih izložbi, informativne preglede pojedinih arhiva, adresare arhiva različitih zemalja, velik broj stranih arhivističkih časopisa i sve domaće. Razlog tomu je i što Hrvatska dugi niz godina nije imala riješeno školovanje arhivista u okviru sveučilišne zajednice, pa je edukaciju arhivista vršio Hrvatski državni

⁸ Kunštek, D., nav. dj. str. 109.

arhiv. Regionalni i lokalni arhivi imaju skromniju literaturu i u pravilu se svodi na osnovne priručnike i smjernice, tiskana obavijesna pomagala domaćih arhiva, zbornike s arhivističkih savjetovanja, kataloge izložbi i ključne časopise.

Upitna veličina

Ovako strukturiran fond obilježje je većine arhivskih knjižnica. No veličina je fonda različita i ovisna o veličini i području djelovanja arhiva, odnosno veličini i važnosti arhivskih fondova i zbirki, financijskim mogućnostima osnivača, tradiciji i nekim posebnim okolnostima koje se vežu za svaku pojedinu knjižnicu. U Hrvatskoj od 14 državnih arhiva njih 13 ima knjižnicu, a njihov se fond kreće od 2100 (Državni arhiv u Varaždinu) do 160 000 svezaka (Hrvatski državni arhiv).⁹ U Sloveniji su te razlike manje i kreću se u rasponu od 1000 do 25 000 svezaka.¹⁰ Arhivske knjižnice mogu biti i iznimno velike. Knjižnica Stockholmskoga gradskog arhiva ima 125 000 svezaka,¹¹ a knjižnica Državnoga arhiva Češke ima čak 462 000 svezaka.¹² Očigledno je da ove goleme razlike ne proizlaze samo iz objektivnih razloga vezanih uz položaj ustanove osnivača, već upućuju i na neke anomalije koje postoje u gradnji zbirki arhivskih knjižnica. Da bismo ih otkrili, moramo krenuti od nabave i nabavne politike.

Nabava i nabavna politika

Nabava građe u arhivskim knjižnicama vrši se poklanjanjem, razmjenama, kupnjom i izdavanjem knjižnične građe iz arhivskih fondova. Iznimno se nabavom drži i preuzimanje knjižnica pojedinih institucija koje su prestale s radom a za koje određeni arhivi odluče da im se uz arhivsko gradivo preda i knjižnična građa. U okviru poklona najznačajniji je broj tzv. ciljanih poklona, koji proizlaze iz obveze korisnika arhivskoga gradiva da, nakon objave rezultata svojih istraživanja, odgovarajuću publikaciju pokloni arhivskoj knjižnici. Svi ovi oblici nabave nisu iste vrijednosti i ne utječu jednako na izgradnju zbirki. To se prije svega odnosi na neželjene poklone, dijelove donacija i otkupljenih zbirki, a naročito na gotove zbirke ustanova koje su prestale postojati. Unutar ove građe obilje je literature koja po svojoj provenijenciji ne spada u fond arhivske knjižnice, opterećuje ga, umjetno povećava veličinu knjižnice i zauzima dragocjeni prostor. Preuzete gotove knjižnice predstavljaju najveći problem. One uglavnom ne korespondiraju s fondom knjižnice i njihovo uključivanje u knjižničnu zbirku remeti uspostavljenu ravnotežu i izbalansirane odnose između stručnih i znanstvenih područja koja ona izgrađuje kako u pogledu dubine njihova opsega, tako i u pogledu njihova odnosa prema glavnoj disciplini. Ovisno o veličini preuzete zbirke uvijek postoji opasnost da u novonastaloj situaciji prevagu u fondu odnese neko za arhivsku knjižnicu manje važno stručno područje.

Kupnja i otkup kontroliraniji su načini nabave građe. Kako su vezani s financijskim izdavanjima, pažljivije ih se planira i izvodi. Pogreške se ipak događaju, a plod su samovolje arhivskih uprava i nestručnoga rada knjižničara.

Kod nas, nažalost, ne nalazimo nabavnu politiku kao izgrađen sustav mjera i akcija unutar svih ovih oblika nabave, odnosno osmišljen individualni program jednakomjernoga

⁹ Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2002. Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., str. 279.

¹⁰ Klasinc, P. P.: *The role, situation and perspective of librarian development in archives*. Atlanti, 10, 2(2000), str. 151–157. (str. 156).

¹¹ Dahlin, I., Hegstedt, R.: *Why not? Libraries in archives*. Atlanti, 10, 2(2000), str. 158–161. (str. 161).

¹² Šatochinova, M.: *Central State archives library. Nothing and nobody should be forgotten : on the anniversary of the Central State Archives of Czech Republic*. Prag, 2004., str. 97.

razvoja zbirke arhivske knjižnice. Postoji samo niz individualnih odluka u kojima presudnu ulogu ima direktor/ravnatelj arhiva i koje, kad se analiziraju kroz duže razdoblje, same svjedoče o nedosljednostima i vrludanjima u izgradnji zbirke. Ne čudi stoga iznenađenje korisnika kad u arhivskoj knjižnici pronađu knjigu koju u njoj ne očekuju, kao ni razočaranje kad ne nađu onu koja bi u njoj svakako trebala biti.

Zbirke u zbirnama

Na izgradnju zbirke arhivskih knjižnica veliki utjecaj imaju njezini korisnici. Osim posrednoga utjecaja na politiku gradnje zbirke iskazivanjem svojih stvarnih potreba, dio njih i neposredno sudjeluje u oblikovanju zbirke doniranjem ili prodajom svojih osobnih knjižnica. Njih za arhive i arhivske knjižnice vežu dugogodišnja istraživanja i boravci u njima te, s tim u svezi, želja da daju osobni doprinos razvoju arhivske djelatnosti. Sve arhivske knjižnice posjeduju ovakve zbirke. Knjižnica Hrvatskoga državnog arhiva ima 6 takvih zbirki (Jaroslav Šidak, Stjepan Antoljak, Josip Adamček, Igor Karaman, Bernard Stulli, Ivan Očak). Knjižnica Državnoga arhiva u Zagrebu ima zbirku Ferde Šišića. Specifičnost je ovih zbirki što one u cjelosti korespondiraju s postojećim zbirnama knjižnica. Ovo se u stručnoj literaturi smatra upravo idealnom okolnošću,¹³ jer se zna da su ove specijalne zbirke nastale voljom i spretnošću donatora, a ne nastojanjem arhiva i arhivskih knjižnica.

Nešto je nepovoljnija situacija s privatnim knjižnicama poznatih osoba iz nacionalne i lokalne povijesti koje u arhive dopijevaju kao dijelovi osobnih ostavština. Podudarnost je ovih zbirki s fondovima knjižnica manja, pa i one svojim dijelovima arhivskim knjižnicama predstavljaju svojevrsan balast.

Od nastanka na ovamo sve su arhivske knjižnice u svojim fondovima imale rijetke i vrijedne knjige. One dakako nisu i ne mogu biti dominantan dio fonda, ali se o njima primjereno skrbi ili kao o odvojenim zbirnama ili kao o dijelovima općih zbirki. Ipak, nema opravdanja da arhivi posebno nabavljaju rijetke knjige. Njih se tretira kao i ostalu literaturu, nabavlja ih se ako su u funkciji osnovne djelatnosti,¹⁴ pogotovo jer su skupe i zahtijevaju dodatna ulaganja u njihovu zaštitu i čuvanje.¹⁵

Osim osobnih knjižnica u arhivske knjižnice često se uključuju i neke specifične zbirke, koje bi prije pripadale muzejskim, samostanskim, općim ili knjižnicama državnih tijela. Riječ je o specifičnoj građi po sadržaju ili po obliku. Knjižnica Hrvatskoga državnog arhiva na primjer skrbi o zbirci Plaški Gornjokarlovačke eparhije, koja je u arhiv došla tijekom Drugoga svjetskog rata, i zavičajnoj zbirci Gradišćanskih Hrvata, koja se kontinuirano dopunjava. Isto tako, knjižnica Narodnoga arhiva u Bratislavi posjeduje zbirku ilustriranih kodeksa iz bratislavskih samostana, koju je UNESCO 1997. uvrstio u svjetske spomenike kulture,¹⁶ a knjižnica Mađarskoga državnog arhiva gradi posebnu zbirku zakonskih i podzakonskih akata, dekreta i zapisnika vlada, pojedinačnih vladinih odluka i rješenja.¹⁷

Vrjednovanje i izlučivanje

¹³ Gakobo, J.: *The role of the special collection in the academic library*. *International Library Review*, (1985), 17, str. 405–418 (str. 406).

¹⁴ Ibrišagić, I.: *Biblioteka u arhivu. Priručnik iz arhivistike*, uredio B. Stulli. Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Zagreb, 1977., str. 288–294 (str. 290).

¹⁵ Gakobo, J., nav. dj. str. 409.

¹⁶ Hanus, J.: *Valuable archival libraries in Slovak archives*. *Atlanti*, 10, 2(2000), str. 178–182.

¹⁷ Kalnoki Kis, T.: *Die Zentralbibliothek des Ungarischen Staatsarchivs*. *Atlanti*, 10, 2(2000), str. 197–202.

U uvjetima kad dobar dio fonda postojećih zbirki sadržajno ne odgovara stvarnim potrebama arhivskih knjižnica i njezinih korisnika, a svakidašnji život od knjižnica traži rad i izvršavanje preuzetih zadataka, vrjednovanje i izlučivanje nepotrebne građe nameće se kao nužnost. Cilj je preoblikovanje zbirke izdvajanjem suvišnih sadržaja i, istodobno, stvaranje novoga kvalitetnog modela za daljnju izgradnju zbirke. Čitav proces usredotočuje se na glavni zadatak specijalne arhivske knjižnice da posreduje znanstvene i stručne informacije sadašnjim i budućim korisnicima ili, drugim riječima, da bude informacijska podrška istraživačkoj i stručnoj djelatnosti koja se u arhivu odvija. Nikad se ne gubi iz vida ovaj osnovni cilj i nastoji se postignuti optimalna struktura fonda, koja nije ni preširoka ni preuska kad je riječ o osnovnom sadržajnom profilu.

Gotovi recepti i metode vrjednovanja teško se pronalaze. Jedna je od najzastupljenijih komparativna metoda, po kojoj se bibliografija stručnoga područja uzima kao osnovni standard i uspoređuje sa zbirkom ili obratno.¹⁸ Rezultat su usporedbe određena odstupanja koja poslije služe kao vodič za selekciju građe, s jedne, i kao smjer kojim treba graditi akvizicijsku politiku, s druge strane. Ova metoda preferira se i daje najbolje rezultate u knjižnicama koje imaju samo jedno znanstveno/stručno područje na kojem djeluju. U složenim knjižnicama, kao što su arhivske, koje građe fond oko osnovne discipline, ali uključuju i brojna druga znanstvena/stručna područja, i to provodeći naročitu selekciju unutar njih i birajući sadržaje zanimljive njihovim korisnicima, ova metoda ne bi dala odgovarajuće rezultate. Problem ne bi bio toliko u tom što bi se moralo primijeniti čitav niz bibliografija, već u tom što bi svaka usporedba široko disperziranoga fonda s više vrsta sadržaja različitom dubinom zastupljenih u fondu dovela do umjetnoga stvaranja potreba za građom u nekim disciplinama. Dosljedna primjena rezultata nezadrživo bi arhivsku knjižnicu odvušla od njezina osnovnoga zadatka i postupno pretvorila u opću knjižnicu. Ovo ne samo da nije potrebno, nego ne postoji nitko tko bi to financirao.

Pogodniji nam se čini model RLG *Conspectus*, koji je razvila Research Libraries Group u Sjedinjenim Američkim Državama osamdesetih godina 20. stoljeća.¹⁹ Njime se napušta razvoj zbirke kao jednokratni linearni postupak odabira knjiga i zagovara integralni sustav upravljanja zbirkom, koji podrazumijeva procjenu prijašnjih postupaka, sadašnjega trenda i buduće strategije izgradnje zbirke. Razvoj zbirke podrazumijeva znanje o povijesnom razvoju zbirke kako bi se osigurao kontinuitet u budućnosti. Istraživanja vezana uz to i postoje da podupiru sadašnje programe, anticipiraju potrebe ustanove osnivača i zaštite ono što je u zbirci već kvalitetno.²⁰

Model predviđa procjenu zbirke u nekoliko stupnjeva. Stupnjevi obuhvaćaju razinu zastupljenosti znanstvenoga/stručnoga područja unutar fonda knjižnice. Počevši od stupnja 0 (out of scope), ili literature koju zbirka ne prikuplja, pa do stupnja 5 (comprehensive level), tj. stupnja koji zbirka obuhvaća najcjelovitije, stupnja osnovne discipline. Stupnjevi 1, 2, 3 i 4 kreću se od osnovne opće literature, preko osnovne stručne, koja daje temeljne informacije područja, zatim literature koja zadovoljava razinu obrazovanja unutar područja (priručnici, udžbenici i sl.) i istraživačku razinu (izvori za znanstvena istraživanja, izvještaji o istraživanjima u znanstvenim časopisima i sl.). Zadatak je knjižnice analizirati vlastitu zbirku prema ovoj shemi, utvrditi njezino stanje, prednosti i nedostatke, izvršiti potrebno izlučivanje i utvrditi načela za buduću izgradnju. Shema je izrađena za

¹⁸ Asper Eizy, C., Lancaster, F. W.: *Looking at collection in different ways: a comparison of methods of bibliographic checking*. *Collection Management*, 12, 3–4(1990), str. 1–10 (str. 2).

¹⁹ Stielow F. J., Tibbo, H. R.: *Collection analysis in modern librarianship: a stratified, multidimensional model*. *Collection Management*, 11, 3–4(1989), str. 73–91.

²⁰ Newby, J., Promis, P.: *Collection assessment using the RLG Conspectus*. *Collection Management*, 13, 1–2(1990), str. 1–14.

sveučilišne i fakultetske knjižnice i iznimno je pogodna za procjenu kompetentnosti zbirke za pojedine razine naobrazbe. Prilagodljiva je i može se primijeniti u knjižnicama različite veličine i različita opsega disciplina.

Osim odgovarajućega modela vrjednovanja sam proces zahtijeva i niz predradnji koje se u knjižnici moraju obaviti da bi se akcija izlučivanja uspješno obavila. Prvo se mora dobro razmisliti o oblikovanju odgovarajućega tima koji će izvršiti vrjednovanje, a zatim obavijestiti zainteresiranu korisničku zajednicu o poslovima koji slijede²¹ i osobama koje će ih obaviti. U suprotnom bi moglo biti različitih prigovora koji mogu usporiti, pa i zaustaviti započeti proces. Vrjednovanje zbirke zavisi od vrste zbirke, ali uvijek se mora računati da i unutar zbirki iste vrste može biti razlika.²² Imajući to na umu, lakše ćemo percipirati razlike između knjižnica središnjih državnih arhiva i onih u regionalnim središtima i gradovima.

Mogući model vrjednovanja i izgradnje zbirke za arhivske knjižnice

Arhivske knjižnice specifične su po velikom broju znanstvenih/stručnih područja i po različitim razinama zahtjeva prema literaturi unutar tih područja. To proizlazi iz žive veze knjižničnoga i arhivskoga fonda te potreba komplicirane korisničke zajednice. Prijedlog mogućega modela za vrjednovanje i izgradnju zbirke počinje se stvarati definiranjem predmetnih područja koje zbirka obuhvaća i stupnjevanjem njihova opsega u konkretnoj knjižnici.²³ U ovoj fazi treba dobro opisati sadašnje stanje zbirke, utvrditi pravce razvitka i načine kojima će se to postignuti. Odmah na početku treba naglasiti specifični položaj arhivistike, koja je prolazila put od pomoćne povijesne znanosti do discipline unutar informacijskih znanosti. Obveza je knjižnice da sačuva građu svih razdoblja razvoja arhivistike i svih vrsta arhivističke literature te da se na odgovarajući način prilagodi sadašnjem stanju. Naime, informacijske znanosti veoma se brzo razvijaju i »proizvode« obilje literature. Iz toga se mora izabrati ono što je najbolje, najaktualnije i što nalazi neposredni odraz u arhivistici. Definiranje potreba za literaturom iz ostalih znanstvenih/stručnih područja zahtjeva najprije određivanje svih područja unutar kojih se literatura prikuplja, a potom odmjeravanje opsega i razine do koje će ta područja biti zastupljena u zbirci. Kriteriji odabira vežu se uz osnovne zadaće knjižnice, odnosno uz arhiv u kojem knjižnica djeluje. Unutar velike produkcije literature iz humanističkih i društvenih disciplina treba izabrati građu koja daju podatke o normativnom i povijesnom aspektu razvoja pojedinih ljudskih djelatnosti kao što su školstvo, zdravstvo, kultura, politika, gopodarstvo itd., a o kojima je, na osobit način, riječ i u arhivskom gradivu. Tu se najbolje pokazuju sličnosti i razlike između arhivskih knjižnica koje djeluju u ustanovama državne razine i onih nižih razina.

Nakon što smo definirali područja prilazimo stupnjevanju literature unutar svakog područja. Ovdje ćemo se poslužiti modelom RLG Conspectus i po uzoru na njega utvrditi 5 stupnjeva plus nulti. Nulti stupanj govori o onom što ne treba knjižnica sadržavati i on nam je neobično koristan kod procjene postojećega fonda, na njemu ćemo okupiti sve ono što izlučujemo.

0. stupanj (out of scope) – izvan djelokruga knjižnice

1. stupanj – (basic stratum) – opća referentna djela

²¹ Drake, C. S.: *The weeding of a Historical Society Library*. Special Libraries, spring 1992., str. 86–91 (str. 89).

²² Magrill, R. M.: *Evaluation by type of library*. *Library Trends*, winter 1985., str. 267–295 (str. 290).

²³ Horvat, A., Laszlo, M.: *Obrazovanje knjižničara za osnivanje, obnovu i vođenje knjižničnih zbirki*. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 37, 3–4(1994), str. 37–48 (str. 41).

2. stupanj – (survey stratum) – priručnici i udžbenici
3. stupanj – (advanced stratum) – stručne publikacije na razini najreprezentativnijih monografija i časopisa na jeziku knjižnice
4. stupanj – (research stratum) – širi opseg stručnih publikacija na jeziku knjižnice i nekim stranim jezicima
5. stupanj (comprehensive stratum) – najširi opseg stručne literature svih vrsta i na svim jezicima.²⁴

Na temelju ove sheme moguće je izgraditi vlastiti model vrjednovanja i izgradnje zbirke. Svaka bi knjižnica trebala shemu prilagoditi svojim potrebama. Što to znači? Najprije, svaka će knjižnica imati svoje specifičnosti. Njih treba istaknuti već u fazi definiranja znanstvenih/stručnih područja, prilikom koje se opisuje postojeće stanje zbirke i njezine osnovne zadaće. Pritom se uvijek ima na umu da je »definiranje zadaća knjižnice te izgradnja njezine zbirke najuže (je) povezano, uzajamno ovisno«. ²⁵ Zatim, sve knjižnice neće imati potrebu za svim stupnjevima na svim znanstvenim/stručnim područjima koja obuhvaćaju, već će svoju zbirku oblikovati primjerenim brojem stupnjeva za svako pojedino područje.

Nakon što se izradi vlastiti model i nakon što ga uprava arhiva odobri, pristupa se vrjednovanju i izlučivanju građe, odnosno utvrđivanju potreba za građom koja nedostaje. Ovo je faza rada na konkretnom fondu. To znači da će se svaka jedinica građe vrjednovati i potom donijeti odluka ostaje li u zbirci ili ne. Ovdje na scenu stupaju i pravila za reviziju fonda, paralelno s vrjednovanjem zbiva se i uspoređivanje postojećega stanja s onim iz inventarnih knjiga knjižnice, koje sadržavaju podatke o svemu što je knjižnica ikad imala. Uobičajeno je da se pritom pokaže da je nešto izgubljeno, da neke serije nisu nikad ni bile kompletne, da neki ključni naslovi nikad nisu nabavljeni itd. Rezultat toga bit će poseban popis potreba za nabavkom stare i nove građe. Kad je o arhivskim knjižnicama riječ, treba posebno naglasiti da u njima literatura ne zastarijeva onim tempom kojim zastarijeva u drugim specijalnim knjižnicama. Zato je nužno akvizicijsku politiku usmjeriti ne samo na nabavu nove literature nego i na kupnju starih naslova koji su knjižnici potrebni. Ne treba zaboraviti da se arhivsko gradivo trajno čuva i stalno rabi te da je sva literatura koja ide uz njega, bilo da je riječ o službenim propisima, objavljenim rezultatima istraživanja koja su na njemu prije vođena bilo o ostaloj literaturi o razdoblju njegova nastanka i sl., u arhivu uvijek aktualna.

Uloga je knjižničara u izvođenju čitavoga posla presudna. On će akcije osmišljavati, organizirati, nadzirati i o njima izvještavati nadređene. Od njegove stručnosti i spretnosti uvelike će ovisiti uspjeh projekta. Zato bi bilo dobro da knjižničar, shodno preporukama iz *Competencies for special librarians of the 21st century*,²⁶ posjeduje potrebna znanja iz arhivske struke, da dobro poznaje djelatnost arhiva i njegovu ulogu u društvu. Da bi izbjegao zamke preširokoga opsega pojedinih stručnih područja, što se u arhivskim knjižnicama gotovo u pravilu događa, mora dobro poznavati gradivo koje se u arhivu nalazi i tako utvrditi koja je literatura potrebna arhivistima i istraživačima za što kvalitetnije izvršavanje poslova vezanih za to gradivo.

²⁴ Stielow, F. J., Tippo, H. R., nav. dj. str. 79.

²⁵ Nebesny, T., Švob, M.: Izgradnja knjižnične zbirke u narodnim knjižnicama. *Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvika*, uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb, 2002., 56–75 (str. 58).

²⁶ *Competencies for special librarians of the 21st century*, uredio B. M. Spiegelman. SLA, Washington, 1996, str. 11.

Umjesto zaključka

Arhivske knjižnice u svom se radu susreću s nizom problema s kojima se druge specijalne knjižnice ne susreću. Većina njih pojavljuje se na području nabavne politike i oblikovanja zbirke. Dok druge »specijalke« nastoje u svojim zbirkama okupiti građu koja jamči kvalitetnu informacijsku podršku za realizaciju osnovnih poslovnih ciljeva svojih osnivača, pazeći pri tom da se njihova sredstva za knjižničnu građu što racionalnije rabe, arhivske su knjižnice suočene s problemom pretjeranoga pristizanja građe iz različitih izvora (pokloni, razmjene, dijelovi otkupa, a najviše preuzete knjižnice i osobne zbirke). Same knjižnice vrlo rijetko mogu utjecati na priljev građe. Njima se u zadatak stavlja da se s oskudnim kadrom i opremom nose s golemim količinama građe, pri čemu se nikad ne misli na to da se sa svakom novom jedinicom povećavaju troškovi knjižnice i, istodobno, smanjuje njezina djelotvornost.²⁷ To što se poslovi vrjednovanja i izlučivanja odgađaju za neka »bolja« vremena, ne znači da oni i nestaju. Većina je arhivskih knjižnica zatrpana nepotrebnom građom, zastarjela i za javnost potpuno netransparentna. Da bi se ovaj trend promijenio, nužno je zaustaviti nekontrolirani ulaz građe u zbirke i stvoriti uvjete za razvoj zbirke u skladu sa stvarnim potrebama arhiva i interesima korisnika. Ne odričući se dobrih tradicija prikupljanja i čuvanja vrijedne knjižnične građe, arhivi moraju preispitati svoj odnos prema vlastitim knjižnicama i jasnije definirati njihove zadaće. Na poslovima oblikovanja zbirke i stvaranja modela ili utvrđivanja smjernica za njihovo kontinuirano vrjednovanje i daljnju izgradnju, arhivi moraju zaposliti stručni bibliotekarski kadar, koji će u suradnji s predmetnim stručnjacima moći kvalitetno upravljati knjižničnim zbirkama.

Literatura:

Ashworth, Wilfred: *Special librarianship*. London : C. Bingley ; Munich ; New York ; Pariz : KG Saur, 1979.

Asper Eizy, C., Lancaster, F. W.: *Looking at collection in different ways: a comparison of methods of bibliographic checking*. *Collection Management*, 12, 3–4(1990), str. 1–10.

Competencies for special librarians of the 21st century, uredio B. Spiegelman. Washington : SLA, 1996.

Dahlin, I., Hegstedt, R.: *Why not? Libraries in archives*. *Atlanti*, 10, 2(2000), str. 158–161.

Drake, C. S.: *The weeding of a Historical Society Library*. *Special Libraries*, spring 1992., str. 86–91.

Gakobo, J.: *The role of the special collection in the academic library*. *International Library Review*, 17(1985), str. 405–418.

Hanus, J.: *Valuable archival libraries in Slovak archives*. *Atlanti*, 10, 2(2000), str. 178–182.

Hergešić, Branka: *O nabavi i nabavnoj politici*. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 5, 1–4(1958/59), str. 9–23.

Horvat, Aleksandra, Laszlo, Marija: *Obrazovanje knjižničara za osnivanje, obnovu i vođenje knjižničnih zbirki*. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 37, 3–4(1994), str. 37–48.

²⁷ Hergešić, B. *O nabavi i nabavnoj politici*. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 5, 1–4(1958/59), str. 9–23. Str. 12.

Hrvatski standardi za specijalne knjižnice. Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske br. 5/1993.

Ibrišagić, Ibrahim: *Biblioteka u arhivu.* Priručnik iz arhivistike, uredio B. Stulli. Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Zagreb, 1977.

Kalnoki Kis, T.: *Die Zentralbibliothek des Ungarischen Staatsarchivs.* Atlanti, 10, 2(2000), str. 197–202.

Klasinc, P. Pavel: *The role, situation and perspective of librarian development in archives.* Atlanti, 10, 2(2000), str. 151–157.

Kunštek, Dubravka: *Specijalne knjižnice / informacijski centri u svijetu tranzicije.* Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 40, 1–2(1997), str. 107–115.

Magrill, R. M.: *Evaluation by type of library.* Library Trends, winter 1985., str. 267–295.

Nebesny, Tatjana, Švob Mira: *Izgradnja knjižnične zbirke u narodnim knjižnicama. Slobodni pristup informacijama u službi kulturnog razvitka,* uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb, 2002.

Newby, J., Promis, P.: *Collection assessment using RLG Conspectus.* Collection Management, 13, 1–2(1990), str. 1–14.

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2002. Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002.

Stielow, F. J., Tibbo, H. R.: *Collection analysis in modern librarianship: a stratified, multidimensional model.* Collection Management, 11, 3–4(1989), str. 73–91.

Stulli, B.: *Arhivistika i arhivska služba : studije i prilozi.* Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1997.

Šatochinova, M.: *Central State archives library. Nothing and nobody should be forgotten : on the anniversary of the Central State Archives of Czech Republic.* Prag, 2004.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. Narodne novine br. 105/1997.

Summary

BUILDING AN ARCHIVES' LIBRARY COLLECTION

The construction of an archives' library collection is determined by functional position of archival institution in the community which establishes it. Its structure is directly linked with archives tasks on acquisition, preservation, arrangement and access to archival documents. We derive principles for the collection development and its formation, that is, for the selection of included types of materials and representation of particular scientific or professional areas from its main task to ensure information support in performing archives' essential functions. Users community, that consists of archivists and researchers, is primarily interested in contents referring information on records creator on legislative and actual level, as well as on general context in which creator performed its activities. Besides, archivists are interested in archival literature for the purpose of professional education and for resolving problems concerning archival arrangement. In this paper we tell how that reflects on the collection developing policy, which problems rise and which factors have influence on the actual position of archival libraries.

Key words: *archives; archives' library; building library collection; library material evaluation; library acquisition policy; RLG conspectus*